

SAVREMENI TRENDVI U SVETSKOJ PRIVREDI

Doc. Dr. Nedžad Azemović, email: n.azemovic@yahoo.com

Privredna Akademija, Novi Sad 36300 Novi Pazar, Republika Srbija

Dr. Rešad Azemović, email: resad.azemovic@yahoo.com

FTN, Novi Sad 36300 Novi Pazar, Republika Srbija

Sažetak: Za razliku od uspešnog formiranja sistema međunarodnih organizacija i institucija u oblasti finansija i trgovine, koje imaju zadatak da otklone ili smanjuju prepreke slobodnog kretanja robe, kapitala, radne snage, tehnologije i informacija, međunarodna zajednica još nije uspjela da uspostavi mehanizam za povećano učešće manje razvijenih zemalja u svetskom dohotku, posebno za one zemlje koje nisu u mogućnosti da preko tržišta ostvare značajno mesto u svetskoj podeli rada i svetskom dohotku. Uporedo s promenama u industriji i izvozu industrijskih proizvoda nastale su promene u zaposlenosti u okviru pojedinih zemalja, što je rezultat tehnološkog progressa i promena ukupne privredne aktivnosti, sa značajnim prisustvom sektora usluga u stvaranju društvenog proizvoda. U radu će biti prikazani različiti aspekti uticaja savremenih trendova na kretanje i razvoj svetske privrede.

Ključne reči: Ljudski resursi, organizacioni sistemi, upravljanje

MODERN TRENDS IN THE WORLD ECONOMY

Abstract: Abstract: In contrast to the successful establishment of the system of international organizations and institutions in the field of finance and trade, with the objective to eliminate or reduce obstacles to the free movement of goods, capital, labor, technology and information, international community has not been able to establish a mechanism for increased participation of less developed countries in world income, especially for those countries that are not able to gain significant market share in the global division of labor and world income. Along with the changes in industry and export of industrial products, there have been changes in employment within individual countries, which is the result of technological progress and changes in the overall economic activity, with a significant presence of the services sector in the creation of a social product. The paper will present various aspects of the influence of contemporary trends on the movement and development of the world economy.

Key words: Human resources, organizational systems, management

Uvod

Prihvatajući ocenu većine savremenih ekonomista da je globalizacija i njena osnova - svetska trgovina robe i usluga - progresivna pojava i da je reč o procesu koji se ne može zaustaviti, ostaje otvoreno pitanje puteva i mehanizama uključivanja pojedinih zemalja u ovaj proces. Značajne promene i uticaj međunarodnog okruženja postaju sve značajniji nakon nekoliko rundi multilateralnih finansijskih pregovora o liberalizaciji svetske trgovine (Kenedi, Tokijska i Urugvajska runda), koje su doprinele snižavanju visokih carina za industrijske proizvode sa oko 47% na 34%. Najznačajnije, pak, institucije na globalnom nivou, preko kojih se upravlja tokovima svetske provrede, u ovom trenutku predstavljaju MMF, Svetska banka i GATT, odnosno Svetska trgovinska organizacija (STO). Prve dve institucije deluju preko finansijskih instrumenata, dok STO svoje delovanje zasniva na načelima neoliberalizacije.

1. Aktuelni trendovi u svetskoj privredi

Ujednačavanje dinamike i privrednog rasta industrijski razvijenih zemalja (SAD, Japana, i EU), kao i regionalne privrede koja uključuje pet najvećih zemalja u Evropi, sledeća je karakteristika privrednih tokova.

Proces tranzicije zemalja centralne i istočne Evrope ka tržišnoj privredi, koji je otpočeo početkom devedesetih godina, uticao je na ubrzanje globalizacije svetske privrede, uporedo s procesom regionalizacije i nastajanjem novih centara finansijske moći i kapitala, i preusmeravanjem tokova stranih direktnih investicija prema zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji i znatnim ubrzavanjem međunarodne trgovine. Posle perioda recesije, kojom su bile zahvaćene razvijene zemlje početkom devedesetih, i odgovarajuća stagnacija u 1994. godini, pojačana privredna aktivnost u razvijenim zemljama i privredni rast u zemljama u razvoju karakterišu svetsku proizvodnju na početku novog milenijuma. Stopa rasta svetske privrede u 2001. g. iznosila je 2,1% u odnosu na 1,7% koliko je iznosila u 1993. g. Stefanović (2011) navodi da: "prosečna stopa rasta na globalnom nivou u periodu od 1980 - 2000 godine iznosila je 2,5% , a u prvoj dekadi ovog milenijuma očekuje se da bude veća uprkos kriznim momentima, koji su aktuelni i danas". Zemlje azijskog regiona postaju najdinamičnije na svetskoj privrednoj sceni. Kina pripada grupi zemalja s najvišom stopom rasta proizvodnje. Sledeće obeležje rasta svetske privrede, odnosno pojedinih zemalja je **budžetski deficit** i kolebanje vrednosti nacionalnih valuta, što je imalo neposrednog odraza na ulaganja sredstava za istraživanje i razvoj. Budžetski deficit uticao je da se preduzmu značajne reforme, koje su pored ostalog podrazumevale ograničavanje sredstava za istraživanje i razvoj, s glavnim ciljem obezbeđivanja pune zaposlenosti i preduzimanja makroekonomskih mera koje bi obezbedile privredni rast. Značajne reforme preduzete su i u okviru zemalja u razvoju (ZUR), posebno u regionu centralne i istočne Evrope.

U odnosu na trendove u svetskoj proizvodnji (koja je uslovljena razvojem prerađivačke industrije), svetska trgovina je imala znatno višu stopu rasta. Trgovina indistrijskim proizvodima zabeležila je najvišu stopu rasta svetske trgovine u poslednje dve decenije. Brzi rast trgovine ostvaren je u regionu Azije i Dalekog Istoka, Amerike i Zapadne Evrope. Udeo interregionalne trgovine takođe beleži visoku stopu rasta. Najznačajniji faktori porasta svetske trgovine nastali su pod uticajem izuzetno brzog rasta u zapadnoj Evropi, koja je zabeležila trostruku stopu rasta u odnosu na proizvodnju.

Region centralne i istočne Evrope, posle pada najznačajnijih ekonomskih indikatora spontano beleži porast što ukazuje na prevazilaženje tranzicionalne krize. Trgovina se odvija uglavnom sa zemljama Zapadne Evrope, inače najznačajnijim trgovinskim partnerima ovog regiona. Značajna karakteristika spoljne trgovine zemalja centralne i istočne Evrope (CIE) su zajednička ulaganja u formi stranih direktnih investicija. Rast trgovine u zemljama azijskog regiona beleži takođe visoku stopu, koja je uglavnom rezultat regionalne razmene ovog područja, ali sa značajnim učešćem u SAD. U okviru ukupne strukture trgovine industrijskim proizvodima, značajan rast zabeležen je u oblasti: automobilske industrije, industrije tekstila i odeće, zatim informacionih i telekomunikacionih tehnologija i kancelarijske opreme.

Uporedo s promenama u industriji i izvozu industrijskih proizvoda nastale su promene u zaposlenosti u okviru pojedinih zemalja, što je rezultat tehnološkog progressa i promena ukupne privredne aktivnosti, sa značajnim prisustvom sektora usluga u stvaranju društvenog proizvoda. Ipak, najznačajnije promene svetske privrede i trgovine uslovljene su snažnim

promenama koje su nastale unutar Trijade - SAD, Japana i EU, zemljama u kojima tehnološki progres predstavlja dominantan faktor performansi industrijske proizvodnje i razvoja visokih tehnologija. Izvoz iz razvijenih zemalja doprineo je oživljavanju svetske privrede, posebno EU. Poslednjih dvadesetak godina prošlog veka sve zemlje CIE imale su negativan trgovinski bilans koji je dostigao nivo od 8,5 milijardi USD, da bi potom počeo da se smanjuje, zahvaljujući dinamičnom izvozu pre svega u EU. Uporedo s reformama u zemljama CIE došlo je do preorijentacije njihove međusobne trgovine na trgovinu sa zemljama OECD, odnosno EU. Uvoz i izvoz zemalja CIE u zemlje regiona EU iznosi oko 50 % ukupne trgovine. Međutim, treba naglasiti da strukturu izvoza u region EU čine proizvodi iz sektora poljoprivrede, rudarstva i industrije s niskim tehnološkim karakteristikama, dok robnu listu uvezenih proizvoda čine industrijski proizvodi (oko 80%), i to prevashodno iz sektora industrije, transporta, hemijskih proizvoda i metalne industrije. Podaci pokazuju i značajno prisustvo tekstilnih proizvoda u robnim izvoznim listama, što je rezultat zajedničkih ulaganja iz zemalja EU u zemljama CIE. Preliminarni podaci o kretanju spoljne trgovine, odnosno izvozu zemalja CIE pokazuju značajnije prisustvo srednje niskih tehnologija.

U ZUR udeo mašinske industrije u strukturi izvoza, kako na evropskom tako i na severnoameričkom tržištu, stalno je u porastu. Poseban rast zabeležen je kod informacionih tehnologija poreklom iz azijskog regiona. Sumirajući podatke može se zaključiti da izvoz iz ZUR nije ograničen isključivo na niske tehnologije, koje zapošljavaju nisko kvalifikovanu radnu snagu, već su evidentne i srednje tehnologije.

U razvijenim zemljama grupe G-7 zabeležen je deficit tekućih plaćanja, kao udela u GDP, i to u: Kanadi, Velikoj Britaniji, SAD, i Nemačkoj. Japan i Francuska su ostvarile suficit sa značajnim učešćem srednjih i visokih tehnologija, dok su za Italiju karakteristične srednje i srednjeniske tehnologije.

Poslednjih godina sa značajnim povećanjem SDI, došlo je do porasta udela intratrgovine u ukupnoj svetskoj trgovini. Stefanović (2011) navodi da: "podaci za EU – 12 pokazuju porast sa 18,5% iz 1985 na 24,3% u 2010.g., a procena u 2020.oj godini se kreće oko 30%". Zemlje članice EU pokazuju značajno prisustvo SDI pri čemu dominira oblik portfolio investicija, što predstavlja indikator značajnog prisustva transfera tehnologija i trgovine unutar EU. Razlike u industrijskoj strukturi i specijalizaciji između zemalja EU i zemalja CIE takođe ukazuju na postojanje značajne pogodnosti za privredni razvoj zemalja članica EU na jednoj strani, i zemalja CIE na drugoj.

Udeo zemalja u razvoju na svetskom tržištu, kao što je već naglašeno, poslednje dve decenije beleži uzlazni trend, uporedo s boljim performansama industrijske proizvodnje. Na rastuću ulogu ZUR u stvaranju svetskog GDP i svetskoj trgovini ukazuje činjenica da su zemlje ZUR 1984. g. učestvovala u stvaranju svetskog proizvoda sa 34 %, da bi ovo učešće u 2010.g. poraslo na 45 %, a već 2015.godine prešlo 50%. Dinamički rast velikog broja azijskih zemalja, uključujući i Kinu, doprinosi da u prvoj polovini devedesetih godina zemlje ovog regiona, uključujući Indiju, Indoneziju, Bangladeš i Pakistan, beleže stopu rasta od oko 6 %. Ako se tome doda već poznat dinamičan rast novoindustrijalizovanih zemalja azijskog regiona, J. Koreje, Hong Konga i Singapura, stiče se impresivan utisak o privrednom usponu Azije u celini, a unutar nje i malih zemalja koje su do pre samo dve decenije bile siromašne. Od petnaest ZUR za koje je Svetska banka predviđala rast od 6% ili više, trinaest zemalja pripada azijskom regionu.

Značajne promene i performanse industrijske proizvodnje u zemljama OECD ilustruje značajno povećavanje sektora visokih tehnologija. Sa stanovišta industrijskih performansi i

strategije tehnološkog razvoja pokretačku snagu rasta svetske privrede u osamdesetim i devedesetim godinama predstavljaju visoke tehnologije zasnovane na znanju. To upućuje zemlje u razvoju na promene privredne strukture koje predstavljaju deo strategije tehnološke i razvojne politike. Isto tako, jedan od savremenih trendova svetske privrede je ekspanzivan rast transnacionalnih kompanija, posebno onih iz oblasti visokih i srednjih tehnologija. Njihov značaj, posle devedesetih godina, raste i za zemlje u tranziciji. Za svetsku privredu je posebno važno da one šire svoju istraživačko - razvojnu delatnost u interesu konkurentnosti, budući da se sve više nove tehnologije stvaraju kombinacijom sposobnosti transnacionalnog korporativnog sistema i raspoložovog istraživačkog potencijala zemalja u razvoju.

Tabela br.1. Zemlje sveta prema nivou razvoju mareno per capita GNP u 2016.g.

Zemlje	Broj zemalja	GNP (US \$) (000.000)	Stanovništvo (000.000)	GNP per capita (US \$)
Najnerazvijenije	66	987.600	2.417	410
Nedovoljno razvijene	59	2.512.500	2.094	1.200
Srednjerazvijene	38	2.810.700	573	4.900
Visokorazvijene	50	22.921.000	891	25.730
Sve ukupno	207	29.232.000	5.975	4.890

Izvor: World Development Report 2017.g. Attacking Poverty, Published for the World Bank, Oxford University

2. Koncept "Nova Ekonomija"

Već sama sintagma "nova ekonomija" kod mnogih ekonomista izaziva izvesno osporavanje, mada za to nema ni metodološkog, ni praktičnog razloga. Sundi (2013) navodi da: "to više govori o nerazumevanju takvih autora svega onog što se poslednjih 30 – tak, a naročito zadnjih deset godina dešavalo u oblasti privrede, a pod uticajem najnovijeg tehnološkog talasa poznatog pod nazivom "treća tehnološka revolucija".

Dominacija tzv. visokih tehnologija, posebno informatičkih i telekomunikacionih, ali i naprednih proizvodnih tehnologija (roboti, genetičko inženjerstvo i dr.), kao i tehnologija u ostalim sferama ljudskog života (informisanje, obrazovanje, lečenje, zabava, rekreacija, ishrana itd.) u prvi plan su stavile nove resurse znanja, kreativnosti, inovativnosti i uopšte *nove kulture promena* sa dalekosežnim planetarnim (globalizacija) posledicama.

Pre svega na delu su krupne promene u sadržaju i strukturi ljudskog rada, što direktno utiče i na globalne strukturne promene kako u sferi proizvodnje, tako i u ostalim fazama procesa društvene reprodukcije. Novo znanje kao najvažniji činilac nove ekonomije na novi način definiše i naš odnos prema prirodnim resursima, posebno mineralnim i energetske, ali i prostornim, pa čak i klimatskim kao opštem dobru.

Globalizacija tehnologije i proizvodnje produbljuje ekonomski jaz između male grupe sve bogatijih zemalja i sve veće grupe sve siromašnijih, ali i unutar samih njih gde se takođe odvija ovakva biopolarizacija i imovinska stratifikacija.

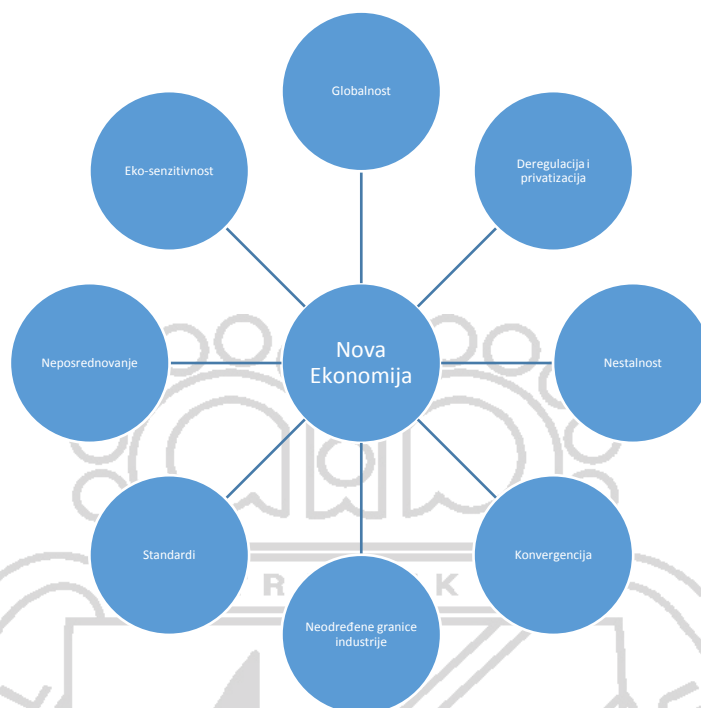
Svetska trgovina se uvećava, broj turističkih putovanja, protok kapitala (manje radne snage), spoljni dugovi rastu, povećava se broj tzv. megaintegracija, transnacionalne kompanije (TNK) postaju treća ekonomska sila sveta (posle SAD i Japana) i ne skrivaju svoje ekonomske i druge interese utičući na razne načine na globalne političke i bezbednosne procese. U njihovim portfelfjima je sve veće učešće tzv. intelektualne u odnosu na realnu aktivu. One kontrolišu najvažnije tokove novca, informacija, znanja i imaju efektivnu moć.

"Nova ekonomija" je takav tip privrede (proizvodne i uslužne) koji se prvi put dominantno zasniva na znanju kao najvažnijem resursu. Naravno i svi raniji koncepti privrede snažno su se oslanjali na raspoloživo znanje, ali nikad nije u toj meri postojala **proizvodnja znanja** (naučno-istraživački rad, obrazovanje, permanentno učenje, brz protok i diseminacija svih vidova znanja, od tacitnog/nemog do eksplicitnog) kao najprofitabilnija ljudska delatnost. Čak i u eksplicitnom smislu, kada se može govoriti o tzv. obrazovnom naučnom preduzetništvu (profitabilne školarine na elitnim univerzitetima, skupocene konsultantske usluge, ekspanzije, revizije projekata itd.). To, principijelno, znači da svako, pa i siromašni - ako su talentovani, obrazovani, motivisani, inventivni itd.- mogu imati značajnu ulogu u stvaranju ekonomskih vrednosti, a samim tim i bogaćenju. Nažalost, novo znanje, posebno kada je opredmećeno u vidu novih tehnologija i novih proizvoda, dobija robni oblik i postaje predmet surove monopolske eksploatacije i konkurencije.

Vujić (2005) navodi da: u "novoj ekonomiji" preduzeća se fokusiraju na maksimizaciju vrednosti poslovne mreže kao okvira poslovanja. a ključnu konkurentsku prednost ostvaruju tako što uče kako da objedine decentralizovane kontrolne tačke unutar mreže vodeći računa o brzini reagovanja na zahteve tržišta, kao i kvalitetu roba i usluga koje nude". Ipak, ključni akteri nove ekonomije su gigantske transnacionalne korporacije. Osim svoje impozantne tehnološke, ekonomske, finansijske, kadrovske, informatičke i dr. moći, one mogu da utiču na državnu upravu, zakone i politiku na nacionalnom nivou. Njih mnogo ne brine što time faktički potkopavaju i demokratiju i suverenitet država.

Nacionalne države u procesima ekonomske i tehnološke globalizacije dobijaju nove uloge, a neke tradicionalne funkcije postepeno slabe. Ipak, one su još uvek nezamenljiv činilac regulisanja mnogih ključnih procesa koji su bitni za očuvanje ekonomskog i svakog drugog suvereniteta, kao i nacionalnog identiteta koji je ponekad značajno ugrožen u vrtlogu tzv. turboglobalizacije. Nacionalne države moraju imati vodeću ulogu u stvaranju efikasne infrastrukture (ekonomske, kulturne, obrazovne, socijalne i dr.) čime doprinose jačanju konkurentске moći "svojih" preduzeća na sve zahtevnijem svetskom tržištu. Država može pomoći u tzv. *brendiranju* nekih svojih proizvoda. Danas sve više postaje važno ko (koje preduzeće) nešto proizvodi, nego gde (u kojoj zemlji) se to proizvodi. Probirljivi kupci sve više gledaju na "made by", nego na "made in". Zato **kvalitet** postaje "novo jevanđelje" i kulturna reč savremene privrede. On je neretko važniji i od cene i od količine proizvedene robe. A kvalitet se može postići samo novim pristupom radu, novom tehnologijom, novom organizacijom rada, novim rukovođenjem (menadžmentom) i svime drugim novim, dakle drugačijim od onoga što baštini tzv. stara ekonomija. O tome govori i slika br.1.

Slika br.1. Koncept “ Nove ekonomije”

Izvor: Stefanović, V: “Menadženet ljudskih resursa u uslovima globalizacije” ;PMF, Niš , 2011, pp. 147-148

3. Preorijentacija kategorijalnog aparata nacionalne ekonomije

Dosadašnje promišljanje razvoja imalo je za posledicu i redefinisanje samog značenja razvoja. Erutlu (2008) navodi da: “od liberalističkog shvatanja procesa razvoja, kao spontanog toka privrednog razvoja (čiji se rezultat vrednuje indikatorima elaboriranim oko privrednog rasta), do savremenog shvatanja razvoja, kao procesa kontinuiranog rešavanja brojnih i raznovrsnih društvenih problema (čija se uspešnost može meriti sve kompleksnijim sistemima društvenih pokazatelja), protekla je čitava industrijska civilizacija”. Tokom 70—ih godina prošlog veka, pod pritiskom nagomilanih razvojnih problema, počinju se preispitivati tradicionalna shvatanja razvoja. Fokus se tako pomerio od rane ekonomske škole razvoja koja je dominirala tokom 50—ih i 60—ih godina prošlog veka, ka snažno obnovljenom uticaju neoklasične škole danas. Pri tome, ostale heterodoksne teorije proširuju dosadašnje područje razvojne discipline. Razvoj se odavno ne izjednačava sa privrednim rastom. Privredni rast je neophodan, ali ne i dovoljan uslov privrednog razvoja. Takođe se uočava da privredni razvoj, sem procesa privrednog rasta zahteva i transformaciju privredne strukture, ali i da treba da obuhvati smanjivanje ili eliminisanje siromaštva, nejednakosti i nezaposlenosti.

Razvoj se danas sve više tretira kao multidimenzionalan proces kontinuiranog rešavanja problema sa kojima se zemlja suočava, koji istovremeno rezultira novim i složenijim problemima. Razvoj se danas, dakle, mora izučavati kao multidimenzionalan proces koji obuhvata značajne promene društvene strukture, uobičajenih shvatanja stanovništva i društvenih institucija, isto kao i ubrzanje privrednog rasta, promene ekonomske strukture privrede i smanjivanje nejednakosti i siromaštva uz povećanje zaposlenosti. Razvoj se, prema tome, odnosi na ukupan društveni sistem i usmeren je ka poboljšanju ukupnih

uslova života stanovništva. Avolio i Bass (2003) navode da: "razvoj, u najširem smislu, obuhvata tri ključne vrednosti koje stanovništvo nastoji da realizuje":

- **Održivost života (life - sustenance),**
- **Samopoštovanje (self - esteem) i**
- **Slobodu od ropstva, odnosno slobodu izbora (freedom for servitude).**

U pomenutim, unutrašnjim značenjima razvoja, sadržane su ključne društvene vrednosti i ciljevi razvoja.

Prvo, društvena vrednost održivosti života pokazuje usmerenost razvoja na zadovoljavanje osnovnih potreba ljudi. To znači da je osnovna funkcija svih ekonomskih aktivnosti da ljudi obezbede "sto više mogućnosti i sredstava za prevazilaženje ljudske nesreće i mizerije prouzrokovane nedostatkom hrane, odeće, zdravlja i odgovarajuće zaštite. Dakle, ekonomski razvoj je neophodan uslov poboljšanja kvaliteta života ljudi.

Druga univerzalna društvena vrednost i cilj razvoja jeste podsticanje ljudskog samopoštovanja, odnosno ljudske autentičnosti, identiteta, poštovanja, uvažavanja i prepoznavanja, a to drugim rečima, pretpostavlja uvažavanje ljudske različitosti.

Treća sastavna vrednost u konstituisanju značenja razvoja jeste koncept slobode. Sloboda se može razumevati u političkom, odnosno ideološkom smislu, ali i u svom osnovnom značenju emancipacije od materijalnih uslova života.

Razmotrimo ukratko i ključne savremene aspekte koje obuhvata proces razvoja: **dinamičnost, integralnost, globalnost i konkretnost.**

Dinamičnost razvoja upozorava istraživače da se u procesu razvoja zemlje odvijaju neprekidne društvene promene. One se, zavisno od kriterija vrednovanja, mogu smatrati progresivnim ili ne. Međutim, stanje razvoja ne postoji. Razvoj je dinamična "igra na razlici" između naših znanja i neznanja o probalističkim procesima koji nas okružuju, koja opredeljuje i domete slobode našeg izbora. Drugim rečima, evidentan rast naših znanja o razvoju, takođe, postaje elemenat realnog procesa razvoja i podstiče stalno redefinisane razvoja.

Razvoj je **integralan proces** promena svih dimenzija stvarnosti koje se ne mogu u potpunosti savladati, niti pak odvojeno i nezavisno tretirati. Razvoj podstiče promene u vrednostima, ideologiji, u oblicima institucionalnog organizovanja, u delovanju i ponašanju ljudi. Sagledavanje promena koje razvoj implicira u svojoj celovitosti zahteva transdisciplinarni pristup i razvojne studije, pri čemu i dojučerašnjim suverenima na ovom području, ekonomistima, pripada samo deo problema.

Razvoj je sve više globalan proces koji se odvija na jedinstvenom svetskom prostoru. Delovi svetske celine međusobno se artikuliraju i strukturiraju, upoređuju i usklađuju sa drugim delovima i celinom, ali i dalje međusobno polarizuju, razdvajajući **Centar od Periferije**, bogate od siromašnih. Globalnu dimenziju razvoja ponekad zamagljuje slaba integrisanost razvojnih procesa, međutim u periodima velikih kriza sinergičnost planete najsnažnije dolazi do izražaja.

Razvoj je, konačno, **konkretna proces** koji nema jedinstvenog globalnog rešenja, ni standardizovanih merila za kompariranje razvojnih rezultata između različitih društava. Na jedinstvenom svetskom prostoru susreću se i / ili sukobljavaju različiti razvojni modeli, ideali i ciljevi, metodologije i kriteriji, sve do različitih kultura razvoja pojedinih zemalja ili grupa zemalja. Razvojni ideali i ciljevi, kao i dostignuti rezultati razvoja njihovo vrednovanje, različiti su za svaku zemlju i zavisni od njenih specifičnih civilizacijskih uslova i razvojnih potencijala.

Razvoj je otvoren koncept sa mnoštvom nejasnoća i dilema. Razvoj je pojam koji beži od sopstvene definicije. Zato se najprikladnijom čini ona koja o razvoju govori kao o procesu kontinuiranog rešavanja problema koji generišu nove i složenije probleme.

Tradicionalna ekonomska teorija definisala je rad, kapital i tehnološki progres kao osnovne faktore razvoja svake nacionalne ekonomije. Međutim, tokom proteklih decenija ekonomska i razvojna teorija otkrivala je i druge faktore razvoja i postupno menjala pristup kako prema postojećim, tako i prema novim faktorima razvoja. Razvojna praksa različitih zemalja, sa svoje strane, verifikovala je ispravnost menjanja i širenja teorijskog pristupa prema faktorima proizvodnje. Savremeni teoretičari i empiričari razvoja sve više polaze od saznanja da je neophodno proširiti postojeće shvatanje faktora razvoja. Naime, uočava se da u procesu razvoja svake zemlje učestvuje mnoštvo faktora. Mnogi od faktora razvoja još uvek nisu ni identifikovani; oni koji su poznati nisu na najbolji način upotrebljeni; i nisu do kraja iskorišćeni.

U daljem tekstu upoznaćemo se sa nekim od glavnih karakteristika faktora razvoja koji impliciraju promenu u našem pristupu faktorima razvoja i u samom njihovom nazivu: potencijali razvoja. Doista, faktori razvoja nisu samo izvori i činioci rasta; oni opredeljuju i mogućnosti, potencijale, uslove razvoja.

Tradicionalno razmatranje faktora proizvodnje i razvoja ograničavalo se pretežno na merljive i ekonomske faktore, odnosno na materijalne i ljudske resurse. Međutim, često se zaboravljalo da i pomenuti faktori nisu homogenog, čistog tipa. **Ne postoje čisti tipovi faktora razvoja.** Faktori razvoja mogu biti pretežno ekonomski, pretežno politički, pretežno kulturni, itd. Primera radi, ljudski faktor, pravilnije rečeno ljudski potencijal, obuhvata u sebi i ekonomsku i političku i kulturnu i druge dimenzije koje je veoma teško razgraničiti.

Faktori razvoja, shvaćeni kao potencijali, nagoveštavaju njihovo delovanje na razvoj može biti različitog smera i intenziteta delovanja na razvoj zemlje, pogotovo ukoliko se posmatra na duži rok. Njihovo dejstvo sa aspekta razvoja zemlje može biti pozitivno, negativno ili neutralno, ili kombinovano, i opet pri tome različitog intenziteta. Na primer, istorijsko nasleđe zemlje i tradicija mogu biti i stimulišući i destimulišući faktor razvoja u zavisnosti od razvojnog cilja i načina upotrebe faktora.

Erutlu (2008) navodi da: "treba ponoviti još jednom: na osnovu međusobnog delovanja i uočenih povratnih sprega između faktora razvoja, mogu se izdvojiti tri vrste faktora":

- **Znanje i informacije jesu faktori koji deluju na sve druge faktore,**
- **Politički sistem i sistem upravljanja, tehnologija i stanovništvo jesu faktori koji deluju na većinu drugih faktora, i**
- **Prirodno bogatstvo, klima, veličina zemlje i geografski položaj deluju na određeni broj drugih faktora.**

Faktori, odnosno potencijali razvoja mogu se na različite načine upotrebiti. Optimalnost u korišćenju faktora je, već na osnovu predhodno rečenog, teško ostvariva. Racionalno korišćenje faktora olakšava put ka njihovoj optimalnoj upotrebi. Povećanje, pak intenzivnosti u upotrebi određenih faktora razvoja pretpostavlja kontinuirano praćenje stepena njegove limitiranosti kako bi se ona pravovremeno smanjivala. Načini smanjivanja limitiranosti faktora razvoja su: porast njihove proizvodnje (ukoliko su obnovljivi), efikasnije korišćenje i supstitucija manje limitiranim faktorima. Intenzitet korišćenja faktora opredeljen je njihovom mobilnošću, koja opet odražava opšte ekonomske i političke uslove u kojima se zemlja nalazi.

Umesto Zaključka

Početak novog milenijuma karakterišu **radikalne promene** na globalnom, političkom, ekonomskom i vojnom planu. Značajne promene nastale su, pored ostalog pod velikim uticajem dinamičnog rasta proizvodnje velikog broja azijskih zemalja, uključujući tu i svih pet zemalja s najvećim brojem stanovnika, u kojima živi gotovo polovina svetskog stanovništva. Impresivnom rastu i razvoju svetske privrede i svetske trgovine doprineo je niz faktora među kojima se ističu: -tehničko-tehnološki progres, kako u industriji tako i u saobraćaju i telekomunikacijama, uslugama, pa i u poljoprivredi, -fascinantan rast stranih direktnih investicija, -dinamična liberalizacija međunarodne trgovine, -transfer tehnologije i znanja iz razvijenih u zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji, -razvoj međunarodne standardizacije, - dinamičan rast svetskog stanovništva, -širenje ekonomskih sloboda i demokratije, -proces privatizacije, -unifikacija međunarodnog privrednog prava, -gigantizacija proizvodnih preduzeća u kojima ekonomija obima dolazi do punog izražaja itd.

Literatura

- [1] Avolio, B. Et Bass, B., (2003). *Transformational Leadership*, Charisma and Beyond, Working paper school of Management, State University of New York
- [2] Back- Tauber, D., (2012),. *Transformational Leadership: Exploring its funkcionality*, dissertation No4067, Universitas-Buchbinderei Georg Konrad, Munich, www.unisg.ch/edis.nst/dis4067
- [3] Bass, B., (2006). *Transformational Leadership*, Laurence Erlbaum, New York
- [4] Erutlu, H., (2008). *The Impact of Transformational Leadership on Organizational and Leadership Effectivnesss*, Journal of Management Development, vol 27, No 7
- [5] Jandaghi, G. Et all, (2009). *Comparing Transformational Leadership in Successfull and Unsuccessfull Companies*, The Journal of International Social Research, volume 2/6
- [6] Stefanović, V., (2011). *Menadženet ljudskih resursa u uslovima globalizacije*, PMF, Niš
- [7] Sundi, K., (2013). *Effect of Transformational Leadership and Transactional Leadership*, International Journal of Bussines and Management Invention, volume 2, issue 12, www.ijbui.org
- [8] Vujić, V., (2005). *Menadžment ljudskog kapitala*, Fakultet za turizam, Opatija